

**BITLİS NORŞİN MEDRESESİNDE OKUTULAN ARAPÇA DERS KİTAPLARININ
TASNİF VE TAHLİLİ
THE CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF THE ARABIC TEXTBOOKS READ
IN THE MADRASAH OF BITLİS NORSHİN**

Mansur TEYFUR

Dr., Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

mteyfur@beu.edu.tr

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-3225-9792

Öz

İslam'ın doğuşundan itibaren gerek camilerde gerekse farklı eğitim ocaklarında eğitim-öğretimin aksamamasına azami derecede önem verilmiştir. Bu eğitim ocaklarından biri de medreselerdir. Bu çalışmada medreseler hakkında genel bilgi verildikten sonra özellikle konunun temelini oluşturan Bitlis Norşin medresesi ve orada okutulan Arapça ders kitapları tanıtılmaktadır. Bu medrese, Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî tarafından 1875 yılında inşa edilmiş ve günümüze kadar İslâmi eğitim hizmeti devam ettirilmiştir. Medresede İslami kaynakları anlamada temel rol oynayan ve kendisine alet ilmi de denen Arapçanın öğrenilmesine oldukça önem verilmektedir. Bu bakımdan Arapçayı öğrenmek kadar, onu öğretebilmek için izlenen yol ve materyallerin de bir o kadar doğru ve başarılı olması önem arz etmektedir. Çalışmada Arapça öğretilirken hangi kaynaklar ve hangi sıralama içerisinde bir yol izlendiği de belirtilmiştir. Genel olarak medresede okutulan alanlardan bahsedildikten sonra özellikle Arap dili alanındaki ders kitaplarına ve bu kitapların içerik bilgilerine yer verilmiştir. Ayrıca Norşin medresesinde uygulanan Öğretim yöntemlerine de değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Bitlis, Norşin, Medrese, Eğitim-Öğretim, Arapça, Kaynaklar.

Abstract

Since the birth of Islam, maximum attention has been given to the disruption of education both in mosques and different education centers. One of these setraining centers is the madrasah, which is tried to be kept alive from the past to the present. In this study, after giving general information about madrasahs, Bitlis Norshin madrasah, which is the basis of the subject, and the Arabic text books taught there are introduced. This madrasah was built by Sheikh Abd al-Rahman al-Taghî 1875 and this sacred Islamic education service has been continued without interruption from that day to the present. In the madrasah, a greatdeal of importance is given to learning Arabic, which plays a fundamental role in understanding Islamic sources and is also called the instrument science. In this respect, it is important that the methods and materials followed in order to teach and learn The Arabic are as accurate and successful as it . In the study, it was stated which sources and in which order a path was followed while teaching Arabic. After mentioning the sciences taught in the madrasah in general, especially the text books in the field of Arabic language and the content information of these books were included. In addition, the teaching methods applied in the Norshin madrasah were also mentioned in order to help us understand the quality of education.

Keywords: The Arabic Language and Eloquence, Bitlis, Norshin, Madrasah, Education, The Arabic Resources.

Giriş

İslam toplumunda dini öğretimin önemi oldukça büyüktür. İslam dininin öğretimi ise, İslam'ın ilk döneminden itibaren günümüze kadar belirli mekân ve kurumlarca yapıla gelmiştir. Bu mekânların başında ise hiç şüphesiz medreseler gelmektedir. Medrese tabiri sözlükte; okumak, anlamak, öğrenmek, tekrarlamak gibi manalara gelen “*dirâse*” kökünden türetilmiş bir mekân isim olan “*medrese*”, dersin işlendiği yer anlamındadır.¹ İslam'ın ilk yıllarında toplu olarak öğretim yapılan yer, “*Dâru'l-Erkâm*” (Erkâm b. Ebu'l-Erkâm b. Esed'in evi) olmuştur. Hz. Peygamber, orada Müslümanlara Kur'ân talimi yapmıştır. Daha sonrasında ise, bunun yerini adeta okul görevi yapan cami ve mescitler almıştır. İmâm-ı A'zâm Ebû Hanife ve İmâm Mâlik gibi meşhur İslâm âlimleri de öğretimlerini camilerde yapmışlardır. İlerleyen dönemlerde ise, öğretim ihtiyaçlarının artması sebebiyle Emeviler döneminde (M. 661-750) küçük yaştaki çocuklar için mektepler açılmıştır. Bu tür okul görevi yapan mekteplere, “*küttâp*” adı da verilmekteydi. Bu okullarda ders veren öğretmenlere de “*muallim*” denmiştir. Daha sonraki dönemlerde Bağdat'ta (M. 9. Yüzyılları) çeşitli ilimlerin öğretildiği “*Beytü'l-hikme*” gibi birçok okul inşa edilmiştir. Ancak bu öğretim yerlerine günümüzdeki tabir olan medrese ismi kullanılmamıştır.²

Eğitim-öğretim bakımından geçmişi İslam'ın ilk dönemlerinde kurulan *Dâru'l-Erkâm'a* ve *Dâru's-Suffe'ye*³ dayanan medreselerin kurumsal anlamda ilk kez ne zaman kurulduğu konusunda her ne kadar farklı görüşler mevcut ise de, İslam dünyasında kurulan ilk medreselerin Selçuklu döneminde Nizamü'l-Mülk'ün Bağdat'ta (M. 1067) inşa ettiği Nizâmiye medreseleri olduğu ağır basmaktadır. Ancak daha öncesinde medreselerin varlığından söz eden rivayetler de mevcuttur. Medreseler, kurumsal anlamda Nizâmiye medreseleri ile başlamış ve Zengîler, Eyyûbîler ve Memlûkîlerin gayretleriyle daha da genişleyerek temsil gücünü artırmıştır. Bu medrese geleneği kültürü Anadolu'ya taşınarak Osmanlılar tarafından daha da geliştirilmiştir. Osmanlı döneminde, ilk medrese Orhan Gâzî (M. 1326-1362) tarafından 1331'de İznik'te inşa edilmiştir. Özellikle Osmanlıda medrese geleneğinin zirve yaptığı dönem olarak bilinen Fatih Sultan Mehmet döneminin (15. Yüzyıl) bu anlamdaki yeri büyüktür. O dönemde kurulan Sahn medreseleri ile başlayan ve İstanbul'un fethinin ardından 1471 yılında İstanbul'da kurulan Sahn-ı Seman medresesi ile medrese geleneği taçlandırılmıştır. Osmanlılarda medrese geleneği faaliyetinin etkinliği 16. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde medreselerdeki ilmi verimlilik azalmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ilanından sonra 1924 yılında medreseler kapatılmıştır. Durum böyle olunca halk tarafından benimsenen medrese geleneği, gayri resmi de olsa devam ettirilmiştir.⁴

İslam'ın ilk dönemlerinden başlayarak tarihi süreç içerisinde devam ettirilen medrese eğitimi geleneği, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da özellikle doğuda yoğun ilgi görmüştür. Bitlis, Siirt, Diyarbakır, Van Hakkâri ve Mardin gibi şehirlerde medrese eğitimine şahit olmaktayız. Bu medreseler, maddi ve manevi desteğini halktan almaktadır. Bu medreselere devlet tarafından resmi statü verilmediği için herhangi bir bütçe kaynağı da ayrılmamaktadır. Doğudaki medreseler, yapı olarak iki kısma ayrılmaktadır: Birincisi tarikat merkezli medreseler olup, bunlar esas itibariyle Nakşibendi Meşayih'inin idare ettiği medreselerdir. İkincisi de Seyda (hoca) merkezli olup, esas itibariyle icazet almış tecrübesi ve ilmi yeterliliği bulunan hocaların ücretsiz öğrettiği ve yönetimi

¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luğa*, (Beirut: Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 1979), 3: 927; Mustafa Keskin, “Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/1, (2017): 63.

² Şerife Özkan, *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 2007), 10-11.

³ Keskin, “Doğu Medreseleri”, 62.

⁴ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 28: 324; Keskin, “Doğu Medreseleri”, 64; Hüseyin Atay, “Medreselerin Gerilemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24, (1990): 15-56; Davut Işıkdöğün, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53/2, (2012): 44-45; Fikret Oyman, *Osmanlı'da Medrese Geleneği ve Kelâm İlmi* (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi 2020), 10-11.

tamamen hocaya ait olan medreselerdir. Medreselerde, aklî (dinî olmayan) ve naklî (dinî) ilimler olan iki esas alan olmak üzere genel olarak aşağıdaki alanlarda eserler okutulmaktadır.⁵

a. *Arapça*: Emsile, Bina, ‘İzzî, Maksûd, Şerhu’l-Muğnî, Molla Câmî, Meânî, Beyân, Bedî ve Şiir gibi dilsel kaynaklar.

b. *Şer’î İlimler*: Fıkıh, Usûlü’l-Fıkıh, Akâid, Kelam, Hadis, Usulü’l-Hadis, Tefsir, Usulü’t-Tefsir ve Ahlak kitapları.

c. *Felsefî İlimler*: Felsefe ve Mantık kitapları.

d. *Münazara* ilmiyle ilgili kitaplar.

e. *Hat* ilmiyle ilgili kitaplar.

Genel manada medreseler hakkındaki bu özet bilgilerden sonra esas konumuz olan Bitlis’in Güroymak (Norşin) ilçesinde bulunan ve tarihi, cumhuriyet öncesine dayanan Norşin medresesinden ve orda Arapça öğretiminde okutulan kitaplardan bahsedilecektir.

1. Norşin Medresesinin Tarihi

Bitlis’in merkezine yirmi beş km uzaklıkta bulunan Norşin, kadim bir geçmişe sahip olan bir bölgedir. Yerleşimin eski adı “Norşin” olup 1987’de ilçenin adı Güroymak olarak değiştirilmiştir. Norşin, köken itibarıyla Ermenice bir sözcüktür. Nor-Şen/Şin -Yeni-Köy anlamına gelmektedir.⁶ Bitlis bölge halkının Hz. Ömer döneminde İslam dini ile müşerref olduğu zikredilir. Osmanlı döneminde 1875 yılında Seyyid Sıbğatullah Arvâsî’nin (ö. 1870) müridi ve halifesi konumunda olan Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî⁷ (ö. 1886) tarafından adını bölgesinden alan Norşin medresesi inşa edilmiştir.⁸ Daha önce bu bölgede herhangi bir medresenin varlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

İlmi ve tasavvufî hizmetleriyle Türkiye’de büyük öneme sahip olan Norşin medresesi, silsile olarak Bitlis Hizan tekkesine bağlı olduğu da bilinmektedir. Medresenin kuruluş serüveni şu şekilde aktarılmaktadır; Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî, şeyhinin vefatından sonra bir müddet daha Gayda’da (Bitlis’in Hizan ilçesine bağlı bir köy) kaldıktan sonra şeyhinin manevi isteği ile oradan ayrılır ve yanına aldığı kırk kadar müridi ile yeni irşat hizmetlerini icra edecekleri yeri aramaya başlarlar. Tatvan’a kadar geldikten sonra yolculuklarına Bitlis’e doğru devam ederler. Orada Ölek köyünde Şeyh Muhammedî Şembekî’yi ziyaret ettikten sonra ardından Veysel Karanî’yi ziyaret ederler. Bu ziyaretten sonra Bitlis’in Mutki ilçesine dönerler. Orada bir süre kaldıktan sonra yolculuklarına devam ederek en sonunda Norşin’e yerleşmeye karar verirler. 1875 yılından itibaren kurdukları medrese ile hizmetlerine buradan devam etmişlerdir. Norşin medresesi, Tarikat merkezli olup, Şafîî-Nakşibendî yapılanmasının en meşhur merkezlerinden biri sayılmaktadır.⁹

Bölge halkı içerisindeki en zeki öğrencilerin çoğu Norşin medresesinde eğitim almayı tercih etmişlerdir. Bu sebeple de en tecrübeli ve bilgili müderrisler de orada yetişmiştir. 1980 yılına kadar medresedeki talebelerin yemekleri çevre halkı tarafından temin edilmekteydi. Genel olarak bölgedeki medrese hocalarına, Mele, Molla ve Seyda lakabı verilirken, talebelere de, Faka, Fakî veya Fakîh lakabı verilmektedir. *Mola Câmî*’yi okumaya başlayan talebeye de Tâlib denmektedir. Tâliblik derecesine gelen talebeler, medresenin diğer iş ve hizmetlerinden muaf tutularak

⁵ Keskin, “Doğu Medreseleri”, 66-67; Metin Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği ve Norşin Medresesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2019), 51; Mehmet İspirli, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 28: 329.

⁶ “Güroymak”, erişim: 20 Haziran 2021, Güroymak - Vikipedi (wikipedia.org)

⁷ Yaygın olarak “Tâğî” şeklinde kullanılmasıyla birlikte, bazı kaynaklarda “Takhi” ve “Tâhî” şeklindeki iki kullanımı da mevcuttur: Mehmet Yalar, “Tatvan ve Çevresinde Tarihi Medrese Geleneği”, *I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu (Tatvan - 31 Ağustos - 1 Eylül 2007)*, ed. Mehmet Bilen-Veysel Gürhan-Ercan Gümüş, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 645; Adnan Memduhoğlu, “Tâhî, Abdurrahman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/571.

⁸ İbrahim Baz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî”, *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 34/2, (2014): 73-108; Mehmet Yalar, “Tatvan ve Çevresinde Tarihi Medrese Geleneği”, *I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu (Tatvan - 31 Ağustos - 1 Eylül 2007)*, ed. Mehmet Bilen-Veysel Gürhan-Ercan Gümüş, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2008), 645.

⁹ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 25.

kendilerini tamamen derse vermeleri temin edilmektedir. Çünkü onların artık ders verme, daha alt düzeydeki öğrencilerle müzakere etme gibi sorumlulukları bulunmaktadır. Medresenin diğer iş ve hizmetleri (yemek taşıma, temizlik vb.) alt seviyedeki öğrenciler tarafından yapılmaktadır. Medresenin genel idaresi ise, medresenin şeyhine (hocasına) aittir.¹⁰

Norşin medresesinin kurucusu olan Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'den sonra da geneli akraba yolu ile devam eden önemli bazı Seydaları da medreseye ilmi hizmetlerde bulunmuştur.¹¹ Norşin medresesinin bazı önemli Seyda isimleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî (ö. 1886).
2. Şeyh Fethullah Verkanisî (ö. 1899).
3. Şeyh Muhammed Diyaüddin (ö. 1923).
4. Şeyh Molla Fethullah (ö. 1923).
5. Şeyh Takiyeddin (ö. 1967).
6. Şeyh Nasır (ö. 1968).
7. Şeyh Muhammed Masûm (ö. 1971).
8. Şeyh Muhammed Maşuk (ö. 1975).
9. Şeyh Taha (ö. 1980).
10. Şeyh Muhammed Hafid (ö. 2001).
11. Şeyh Fedli (ö. 2009).
12. Şeyh Halid (ö. 2011).
13. Şeyh Muhammed Said (ö. 2019).
14. Şeyh Abdülkerim (ö. 2020).
15. Şeyh Nureddin (ö. 2021).

Norşin medresesi, bölge toplumunu sosyal, dini, siyasi ve ilmi olarak etkileyen önemli bir konuma sahiptir. Medrese, hala aktif bir şekilde öğrenci yetiştirmeye ve İslami ilimler alanında eğitim-öğretim hizmetleri sunmaya devam etmektedir. Bitlis bölgesindeki medreseler arasında merkezi konuma sahip olan Norşin medresesinin yanı sıra başta Ohin olmak üzere Hazne, Menzil, Zokayd, Hezan, Çokreş, Kırtıloğlu ve Taşkesenli gibi birçok medrese bulunmaktadır.¹² Medresenin Eğitim dili, yöre halkının çoğunluğunun Kürt olmasından dolayı dersler Kürtçe olarak anlatılmaktadır.¹³

Norşin medresesi, 1960 yılına kadar tek medrese halinde eğitim-öğretime devam etmiştir. O tarihten sonra ise, bu medreseye ilaveten yeni medrese ve divanlar kurulmuştur. Günümüzde temeli Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî ve torunlarının devam ettirdiği Norşin medresesine dayanan dört farklı isimde medrese, eğitim-öğretimi sürdürmektedir. Bu medreseleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1.Şeyh Masûm medresesi: Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî'nin torunu Şeyh Masûm'un kurduğu bu medrese, oğlu Şeyh Nürettin Mutlu (2020 yılında vefat etti) ve torunları tarafından idare edilmektedir. Şeyh Masûm Kur'an Kursu adıyla resmi bir kurum olarak hizmetine devam etmektedir.

2. Şeyh Takiyeddin Medresesi: Bu medrese, 1969 yılında Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî'nin torunu Şeyh Takiyüddin tarafından kurulmuştur. Medrese, uzun müddet eğitime-öğretime ara verdikten sonra 2001 yılında Şeyh Abdülkerim Çevik tarafından yeniden faaliyetine başlamıştır. Günümüzde Şeyh Hafid Kur'an Kursu adıyla resmi bir kurum olarak hizmet vermektedir.

3. Şeyh Nâsır Medresesi: Bu medrese, 1960 yılından sonra Şeyh Masûm medresesinin yoğunluğu ve ortaya çıkan eğitim-öğretim ihtiyacının artmasından dolayı, Şeyh Masûm'un talebi üzerine Şeyh Nâsır tarafından kurulmuştur. Medrese, halen aktif olarak faaliyetini sürdürmektedir.

¹⁰ Mikayıl Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi (Müderrisler – Muidler – Eğitim İlkeleri – Okutulan Kitaplar)*, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi 2019), 15-16.

¹¹ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 26-44; Fadli Şipalli, *Kişisel görüşme*, 21 Haziran 2021).

¹² Baz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı", 73-108.

¹³ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 50; Fadli Şipalli, *Kişisel görüşme*, 21 Haziran 2021).

4. *Şeyh Taha Medresesi*: 1956 yılında Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî, Muş'un Bulanık ilçesinin Adgon (Günbatmaz) köyündeki bir kiliseyi camiye dönüştürmüş, daha sonra torunu Şeyh Taha da bu caminin bir bölümünü medreseye çevirmiştir. 1980 yılında Şeyh Taha'nın vefatından sonra da oğlu ve torunları tarafından medresenin eğitim-öğretim faaliyeti devam ettirilmiştir.¹⁴

2. Norşin Medresesinin Genel Müfredatı

Medrese müfredatında zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaca göre bazı değişiklikler olabilmektedir. Okutulan kitapların belirli bir düzen ve silsile olarak tamamlanması amaçlanmaktadır. Medresenin eğitim-öğretim dili ise Kürtçedir. Fakat Kürtçe bilmeyen anadili Türkçe olan talebelere de Türkçe olarak öğretim yapılmaktadır. Medresenin müfredatı, zaman içerisinde ihtiyaç doğrultusunda farklılık gösterebilmektedir. İlk olarak halk arasında Elif-be olarak bilinen Arap alfabesi ve ardından Kur'ân-ı Kerim okutulmaktadır.

Ayrıca anadili Kürtçe olan talebelere Arapça kelime hazinesini zenginleştirmek amacıyla Ahmed Hânî'nin (ö. 1700) yazdığı "*Nubiha*" adlı sözlük kitabı okutulup ezberletilmektedir. Daha sonra akaid ve ahlak içerikli bir ilmihal olarak kabul edilen Siirtli Molla Halil'in (ö. 1843) "*Nehcü'l-Enâm*" adlı kitabı ders olarak verilmektedir. Arapça sözlük kitabı olarak ise, Luis Ma'lûf el-Yesûî'nin (ö. 1947) yazmış olduğu "*el-Müncid*" adlı eserinden istifade edilmektedir. Medresede genelde Arapça dil ağırlıklı bir öğretim söz konusu olmakla birlikte günümüz İlahiyat Fakültelerinde okutulan dersleri karşılayabilecek kitaplar da okutulmaktadır. Günümüzde genel olarak Doğu ve Güneydoğu medreselerinde okutulan ilimler, Norşin medresesinde de okutulmaktadır.¹⁵

a. *Arap Dil İlimleri*: Sarf, Nahiv, Vadî, İştikâk, Belagat (meânî, beyân ve bedî).

b. *Şer'î İlimler*: Akâid, Fıkıh, Usûlü'l-Fıkıh, Kelam, Hadis, Usulü'l-Hadis, Tefsir, Usulü't-Tefsir ve Ahlak ve İslam Tarihi.

c. *Mantık* kitapları.

d. *Münazara* ilmiyle ilgili kitaplar.

e. *Hat* ilmiyle ilgili kitaplar.

Medresede tedrici öğretim esastır. Öğrenciye verilmek istenen bilgiler azar azar olarak verilmekte ve böylece öğrenilmesi hedeflenen konulara biranda boğulmaması sağlanmaktadır. Bu sayede öğrenci, hedeflenen noktaya adım adım yaklaşarak ulaşabilmektedir. Böylece öğretilen bilgiler, zamana yayılarak ve kapasiteye göre verildiği için daha kalıcı olmaktadır.¹⁶

3. Norşin Medresesi Arapça Öğretiminde Okutulan Ders Kitapları

Norşin medresesinde Arapça öğretimi önemli bir yere sahip olduğu kadar orada okutulan öğretim materyalleri de oldukça önem arz etmektedir. Medresede özellikle Arapça öğretimi denince, sarf, nahiv ve belagat kitapları ön plana çıkmaktadır. Arapça öğretimiyle ilgili kitap seçiminde müderrislerin muhayyer bırakılmasıyla birlikte genel olarak aşağıda belirtilen tertip ve başlıklarda ele alınan kitaplar ders olarak verilmektedir.¹⁷

3.1. Sarf kitapları

Morfoloji alanıyla ilgili olan sarf ilmi, esasında kelimenin bizzat kendisini incelemekte ve bir kökten türetilen sözcüklerin kalıplarını ve manalarını ele almaktadır. Osmanlı döneminde olduğu gibi başta Norşin medresesi olmak üzere günümüz medreselerinde de fiil çekimlerinin ve kelime türevlerinin işlendiği sarf dersi kitaplarını¹⁸ genel olarak aşağıdaki gibi verebiliriz:

Emsile: Medreselerde Arapça öğretiminde okutulan ve ezberletilen ilk eser olarak kabul edilmektedir. Yazarı kesin olarak bilinmemekle birlikte bazı şerhlerinde "*Emsile*"nin musannifinin Hz. Ali'ye teberrüken isnad edildiği görülmektedir. Kitapta "nasara" (نصر) fiilinin sülâsî mücerredinden türeyen fiil ve isimlerin çekimlerine yer verildiği için içeriğine nispetle "*el-*

¹⁴ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 77, 79; Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 21 Haziran 2021).

¹⁵ Keskin, "Doğu Medreseleri", 66-67; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 50-51; Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 249; Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 21 Haziran 2021).

¹⁶ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 61; Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 21 Haziran 2021).

¹⁷ Yahya Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", *Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu (Bingöl - 29 Hazira-1 Temmuz 2012)*, ed. İsmail Narin, (Bingöl: 2012), 1: 601.

¹⁸ Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 602; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 51-53.

Emsiletü'l-Muhtelifa ve el-Emsiletü'l-Muttaride” denmektedir. Eserde fiilden türetilen kalıpların sayısı yirmi dördü bulunmaktadır.¹⁹ Bu esere hem Arapça hem de Türkçe olmak üzere çok sayıda şerh yapılmıştır. Muslihuddin Mustafa Sürûrî'nin (ö. 969/1562) *Şerhu'l-emsile'sien* iyi ve en eski şerhlerden sayılmaktadır.²⁰

Binâ: Medreselerde usulen emsile'den sonra okutulan sarfla ilgili diğer bir kitaptır. Arapça fiil kalıplarını ele alan ve binâ adıyla bilinen bu eserin de yazarı bilinmemektedir. Fiillerin mâzî ve muzârîde göstermiş olduğu ses, anlam ve yapı değişikliği esas alınmak suretiyle temel sarf bilgisi muhtevasını oluşturmak için hazırlanmış bir kitaptır.²¹ Kitapta sülâsî ve rubâîlerden olmak üzere mâzî, muzârî ve mezid bablardan otuz beş fiil çekimi yer almakta ve aksâm-ı seb'a ile son bulunmaktadır. Bu kitabın da birçok şerhi bulunmaktadır. Muhammed b. el-Hâc Hamîd el-Kefevî'nin (ö. 1168/1755) *Şerhu'l-binâ'sı* (İstanbul 1257, 1259, 1316) ile Ahmed Rüşdî Efendi'nin (ö. 1251/1835-36) *Esâsü'l-binâ'sı* (İstanbul 1250, 1265, 1292) bunlardan bir kaçıdır.²²

Maksûd: Medreselerde sarfla ilgili olarak emsile ve binâ'nın yanında okutulan ve yazarı bilinmeyen diğer bir eser de *“el-maksûd”* kitabıdır. Eserde ilk önce sarf ilminin ehemmiyeti vurgulanmış, ardından da sülâsî ve rubâî mücerred fiiller ve bunların mezid babları ele alınmıştır. Daha sonra mastar ve çeşitleri ile bunlardan türeyen mâzî, muzârî, emir, nehiy, ism-i fâil ve ism-i mefûl gibi kalıpların yapısı ve çekimleri işlenmiştir. Ayrıca kitapta sahih ve mu'tel fiiller ile lazım ve müte'addî fiillerin de açıklanmasına yer verilmiştir. *el-Maksûd* kitabına da çok sayıda şerh yazılmıştır. İmam Birgivi'nin (ö. 981/1573) *İm'ânü'l-enzârâle'l-Maksûd'u* (İstanbul 1293) bu şerhlerden biridir.²³

İzzî (el-İzzî fi't-tasrîf): İzzüddîn Abdülvehhâb b. İbrahim b. Abdülvehhâb ez-Zencânî el-Hazrecî (ö. 660/1262) tarafından kaleme alınan bu eser, adını yazarından almaktadır. Kaynaklarda *Tasrîfü'l-İzzî*, *el-Mebâdîfi't-tasrîf* ve *et-Tasrîf* gibi isimlerle de bilinmektedir. Bu meşhur muhtasar sarf kitabı birçok defa basılmıştır (İstanbul: 1233, 1253, 1254...).²⁴ Sarfla ilgili kelime yapısını inceleyen bu eser, öğrenciler tarafından ezberlenmektedir.²⁵ Kitapta, Sülâsî ve rubâî fiiller, lâzım, müte'addî, malum, meçhul fiillerinin yapısı, emir fiilinin yapılışı, te'kîd nûnları, ism-i fâil, ism-i mefûl, ism-i zaman, ism-i mekân, ism-i âlet ve mu'tel, mudaaf, mehmûz fiillerin yapısı gibi sarf ilminin temel konuları yer almaktadır. Eseri, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390) henüz on altı yaşındayken *Şerhu tasrîfi'z-Zencânî* adıyla (farklı isimlerle de bilinmektedir) şerh etmiştir. Bu şerh kitabı, medresede okutulan belagat kitapları arasında zikredeğimiz beyan ilmiyle ilgili olan *Sutûr* kitabından sonra okutulmaktadır. Böylece bu şerhi okuyan talebeler, sarf kaidelerine yeterince hâkim olmuş olurlar.²⁶

3.2. Nahiv kitapları

Nahiv kitapları, medresede okutulan en önemli Arapça kitapları arasında yer almaktadır. Kaleme alınmış çok sayıda Arapçada cümle yapısını inceleyen bir ilim olan nahiv kitapları

¹⁹ İsmail Durmuş, “el-Emsile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1995), 11: 166-167; Uğur Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, (2016): 141; Dursun Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2002): 286.

²⁰ Durmuş, “el-Emsile”, 11: 167.

²¹ Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme”, 141; Suzan, “Medreselerde Arapça Öğretimi”, 1: 602.

²² Mehmet Çakır, “Binâ'ü-e'âl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1992), 6: 179; Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi”, 287; Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme”, 141-142; Suzan, “Medreselerde Arapça Öğretimi”, 1: 602.

²³ Kenan Demirayak, “el-Maksûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yay., 2003), 27: 453; Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme”, 142; Hazer, “Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi”, 288.

²⁴ Ahmet Özel, “İzzeddin Zencânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2013), 44: 253.

²⁵ Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 63.

²⁶ Şükrü Özen, “Teftâzânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2011), 40: 306; H. Murat Kumbasar, “Teftâzânî'nin (H.722-792/M.1322-1390) Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (Erzurum 2006): 152; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 52-53; Fadlı Şipalli, Kişisel görüşme, 21 Haziran 2021).

bulunmaktadır. Norşin medresesinde belli başlı yaygın olarak okutulan nahiv kitapları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

el-'Avâmilü'l-mi'e (100 Âmil): Arapçada, cümledeki kelimelerin irâbına etki eden âmillerin özeti konumundaki eserlere genel olarak "el-'Avâmil" denir. Meşhur Arap Dilcisi Ebû Bekir Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Curcânî (ö. 471/1078-79) tarafından kaleme alınan "el-'Avâmilü'l-mi'e" adlı eseri, kelime ve cümlelerin irâbını etkileyen 100 âmilden oluşan risâle hükmünde bir nahiv kitabıdır. el-Curcânî'nin bu kitabı, 1247 yılında Bulak'ta basılmıştır. Medresede ayrıca Türk âlimi Takiyuddîn Mehmed Birgivî'nin (ö. 981/1573) telif ettiği "el-'Avâmil" adlı eseri (el-'Avâmilü'l-Birgivî olarak ta bilinmektedir) nahiv ilmine dair küçük bir risâle hükmünde olan bir kitap da okutulmaktadır. Birgivî'nin bu kitabı ilk defa İstanbul'da 1234 yılında basılmıştır. el-Curcânî'nin eseri ile aynı ada sahip olmasından dolayı, el-Curcânî'nin kitabına daha önce telif edildiği için "el-'Avâmilü'l-'atîk", Birgivî'nin kitabına ise "el-'Avâmilü'l-cedîd" denmektedir. el-Curcânî'nin 'avâmili diğere göre daha yaygın olarak okutulmakta ve daha çok rağbet görmektedir.²⁷

Ardından Yûnus el-Erkâtî'nin Kürtçe olarak yazmış olduğu "Zurûf" (zarflarla ilgili) ve "Terkîb" (irâpla ilgili) adlarındaki iki eser de okutulmaktadır. Bu eserlerin devamında el-Curcânî'nin el-'Avâmilü'l-mi'e'sinin şerhi konumunda olan Sadullah el-Berde'i tarafından yazılan "Sadullah Sağîr" adındaki kitap okutulmaktadır. Eserde, harf-i cerler, fiile benzeyen harfler, leyse'ye benzeyen harfler, ismi nasp eden harfler, muzârî fiili nasp ve cezm eden harfler, isim fiiller, nakıs fiiller gibi konular işlenmiştir.²⁸

el-Âcurrûmiyye: Bir nahiv kitabı olan bu eserin yazarı, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî (ö. 723/1323)'dir. Yazar, bu eserini hac için gittiği Mekke topraklarında yazdığı zikredilir. Kitapta isim ve fiillerin tasrifleri, irapları ve harflerin irapları ile ilgili konuları özlü bir şekilde içermektedir. Medresede nahiv öğretiminde önemli bir kaynak olarak görülmektedir.²⁹ Eser, İslam dünyasında ve XVI. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da tanınmaya başlamış ve birçok dile tercümesi yapılmıştır. Bu eserin altmış civarında şerhi bulunmaktadır.³⁰

Şerhu'l-Muğnî: Ebü'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. el-Hasen b. Yûsuf, el-Çârperdi (ö. 746/1346) tarafından kaleme alınan "el-Muğnî fî ilmi'n-nahv" adlı eserinin şerhidir. Eserin şerhi, Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el-Meylânî (ö. 811/1408) tarafından yapılmıştır. Nahiv ilmiyle ilgili olan bu eser, önce kelime ve kelam türleri ile başlar ardından isim, fiil ve harf olmak üzere üç ana kısma ayrılır. Ayrıca eserde merfû'ât, mansûbât ve mecrûrât gibi irap konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Doğu medreselerinde nahiv öğretimindeki gördüğü büyük rağbetten ötürü bu esere, "Muğnî'l-Ekrâd" (Kürtlerin Muğnî'si) denilmiştir.³¹

Şerhu Katri'n-nedâ ve bellî's-sedâ: Eser, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî (ö.761/1360) tarafından kaleme alınmış Arapça dilbilgisine dair veciz bir eseri olan "Katrû'n-nedâ ve bellî's-sedâ" kitabına kendisinin yazmış olduğu şerhidir. Bu eser, Ahmed b. Muhammed b. Ârif Şemsüddîn Ebü's-Senâ İbn-i Ebi'l-Berekât er-Rûmî ez-Zîlî et-Tökâdî'nin (ö.1006/1597) nahiv kitabı olarak yazmış olduğu "Hallu'l-Meâkidi'l-Kavâid" eserinden sonra okutulmaktadır.³²

²⁷ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı*, 378, 385; Hazer, "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi", 288-289; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 143; Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 603; İsmail Durmuş, "el-'Avâmilü'l-mi'e", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1991), 4: 106-107.

²⁸ Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 144-145; Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 604; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleceği*, 52.

²⁹ Hulusi Kılıç, "İbn Âcurrûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1999), 19: 295; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 145.

³⁰ Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı*, 354.

³¹ Mehmet Şener, "Çârperdi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1993), 8: 230-231; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 146, 148; Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 604.

³² Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı*, 357; Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 605; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 149; Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 94.

el-Behçetü'l-mardiyye fi şerhi'l-Elfiyye: Eser, Abdurrahman b. Ebû Bekrb. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından Ebû Abdullâh Cemâluddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) nahivle ilgili olarak yazmış olduğu "*el-Elfiyye*" adlı eserine yapılmış bir şerh kitabıdır. Eserde, öncelikle kelâm, mu'râb ve mebnî konular başta olmak üzere nahvin diğer konuları ele alınmıştır. Doğu medreselerinde bu eser, "*Suyûtî*" diye tanınmaktadır. Bu kitap okutulurken ayrıca *Elfiyye*'nin metni de ezberletilmektedir.³³

el-Fevâidu'd-diyâiyye (Molla Câmi): Eser, Şeyh Nureddin Abdurrahmân b. Ahmed el-Câmî (ö. 898/1492) tarafından İbnü'l-Hâcib olarak bilinen Ebû Amr Cemâluddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus'un (ö. 646/1249) nahivle ilgili muhtasar bir mukaddime olarak yazdığı "*el-Kâfiye fi'n-nahv*" adlı eserine yazılmış bir şerh kitabıdır. Yazarın adı, Medreselerde daha çok "*Molla Câmi*" olarak bilinmektedir. Eser, isim, fiil ve harf olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır. Kitabın başında kelime ve kelâmla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Ardından isim bâbıyla başlayarak merfû'ât, mansûbât ve mecrûrât konuları işlenmiştir. Devamında da fiiller ve harflerle ilgili kısımları ele almıştır. Doğu medreselerinde nahivle ilgili ileri düzeyde okutulan ve çok rağbet gören bir nahiv kitabı konumundadır.³⁴

3.3. Belagat kitapları

Düzgün, Etkili ve güzel konuşma sanatının inceliklerini irdeleyen belagat ilmi, me'ânî, beyân ve bed'î olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.³⁵ Genel olarak medreselerde sarf ve nahiv kaidelerini iyice öğrendikten sonra öğrencilere belagatle ilgili bazı kaynaklar okutulmaktadır. Ancak belagat kitaplarına geçmeden önce öğrencilere münazara, mantık ve vadi' ilimleri de verilmektedir.³⁶ Norşin medresesinde genel olarak okutulan belagatle ilgili kitapları aşağıdaki şekilde verebiliriz.

Sutûr: Medresede, öğrencilere belagat ilminin ilk aşamasını oluşturacak şekilde Molla Abdulkhakim ed-Derşevî'nin (ö. 1905) yazmış olduğu beyanla ilgili bu meşhur eseri okutulmaktadır. Eserde Sa'düddîn et-Taftazânî'nin dibacesindeki mecazlar şerh edilerek öğrenciye beyan ilmiyle ilgili giriş mahiyetinde bilgiler sunulmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi eser, "*Şerhu'l-Muğni*" den sonra okutulmaktadır.³⁷

Şerhu'r-risâleti'l-istiâre: Eser, Ebû İshâk İsmâüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî (ö. 945/1538) tarafından yazılmıştır. Ebû'l-Kâsım el-Laysî es-Semerkindî'nin "*Risâletü'l-istiâre*"sinin (er-Risâletü's-Semerkindiyye) şerhidir. Bu şerh üzerine, başta şârihin torunu Ali b. İsmâil Sadreddin olmak üzere birçok kişi tarafından hâşiye yazılmıştır (Durmuş, 2000: 22/516, 517). Kitapta üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mecaz ve istiâre çeşitleri, ikinci bölümde istiâre'yi mekniyye ve bazı belagatçilerin bu konudaki yaklaşımları ve üçüncü bölümde ise istiâre'nin karineleri ele alınmaktadır. Bu eserden önce dipnotta da belirtildiği üzere mantık ve vad'î kitapları okutulmaktadır.³⁸

Muhtasaru'l-Me'ânî: Eser, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdullâh el-Herevî el-Horâsânî et-Taftâzânî (ö. 792/1390) tarafından "*el-Mutavvel*" adlı eserinin kısaltması olarak yazılmıştır. Yazarın "*el-Mutavvel*" kitabı ise, Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229)

³³ Demiryak, *Arap-İslam Edebiyatı*, 348; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 150; Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 106.

³⁴ Kılıç, "İbn Âcurrûm", 21: 55, 57; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 151; Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 111; Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 605; Hazer, "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi", 289.

³⁵ Ali Bulut, *el-Belagattü'l-müyessera*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 19, 20.

³⁶ Suzan, "Medreselerde Arapça Öğretimi", 1: 606; Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 154, 155.

³⁷ Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 148.

³⁸ Erman, "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme", 155; Fadli Şipalli, Kişisel görüşme, 25 Haziran 2021). Bu belagat kitabından önce mantıkla ilgili olan Şeyh Mahmud b. Hasan el-Mağnî'nin (ö. 1222/1807) "*Muğni't-tullâb*", Şemseddîn Muhammed b. Hamza olan Mollâ Fenârî'nin (ö. 834/1431) "*el-Fevâidü'l-Fenâriyye / el-Fenâri*" ve Şihâbuddîn Ebî'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Hıdır ed-Dimeşki el-Hanefî el-Umerî'nin (ö. 785/1383) "*Kavl-i Ahmed*" kitapları ve ardından Vad'î ilmiyle ilgili olarak Adu'dü'ddîn Ebu'l Fadl Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdulgaffar b. Ahmed el-İcî eş-Şîrâzî'nin (ö. 756/1355) "*er-Risâletü'l-Vad'iyye*" kitabı okutulmaktadır.

“*Miftâhu’l-‘ulûm*” adlı eserinin belagat ilmiyle ilgili olan üçüncü kısmına Ebü’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî’nin (ö. 739/1338) “*Telhîsu’l-Miftâh*” adıyla yazdığı şerh kitabının şerhidir. Doğu medreselerinde belagat ders kitabı olarak okutulan “*Muhtasaru’l-Me’ânî*” kitabı, aynı zamanda medresedeki öğrencilerin belagatle ilgili geldikleri son aşamayı da göstermektedir. Yazar kitabına bir mukaddime ve me’ânî, beyân ve bedî olmak üzere üç kısım yazmıştır. O, Mukaddimesinde fesâhat ve çeşitleri ile belagatle ilgili genel bilgiler vermiştir. Daha sonra üç sanat dediği me’ânî, beyân ve bedî konularından bahsetmiştir. Dipnotta da gösterildiği şekilde Arapça öğretiminde son olarak bu belagat kitabı okutulmadan önce münazara ve mantık ilimleriyle ilgili bir iki kitap ve nahiv ilmiyle ilgili Abdulğafûr adındaki bir eser de okutulmaktadır.³⁹

4. Norşin Medresesinin Öğretim Yöntemleri

Genel olarak Doğu medreselerinde benimsenen öğretim teknikleri hemen hemen aynıdır. Burada önemli olan öğrencinin ilmi düzeyini yeteneklerine göre ilerletmek ve öğrenci merkezli bir sistemin takip edilmesidir. Norşin medresesinde de bu amaç ve yöntem esas alınmaktadır. Medresenin Öğretim kalitesini öğrenmek için öğretim yöntemlerinin neler olduğunu ve nasıl uygulandığını bilmek önem arz etmektedir.⁴⁰ Bu yöntem ve teknikleri aşağıdaki şekilde sırasıyla gösterilebilir:

Mütâla’a: Sözlükte, inceleyerek okumak, dikkatle okumak⁴¹ gibi anlamlarına gelen bu terim, medresede ders öncesi hazırlanma konusunda en önemli yöntem sayılmaktadır. Bu yöntemde öğrenci sessiz bir ortamda yeni göreceği dersini tekrar etmesi ve kendini o derse hazırlamasıdır. Medrese hocası ihtiyaç duyduğunda vereceği derse hazırlanır, öğrenci ise zorunlu olarak bunu yapar. Bu yöntem sayesinde yapılan ders öğretiminin hem verimli hem de kaliteli hale gelmesini sağlamaktadır.⁴²

Takrîr (Ders Anlatma): Bu yöntemle hoca okutmak istediği dersi doğrudan öğrenciye öğretmesidir. Medreselerde en eski yöntem olarak devam eden bu yöntem, ister birebir isterse de toplu şekildeki öğretimde olsun genellikle medreseye gelen öğrencilere ilk dönemlerinde Kur’an, Tefsir, Hadis ve Siyer gibi derslerde daha çok kullanılmaktadır. Bu yöntemle müderris derste anlaşılmayan veya izaha ihtiyaç duyulan noktalarda öğrencilere yardımcı olmaktadır. Norşin medresesinde sıkça kullanılan bu yöntem de dersin verimli geçmesine oldukça katkısı bulunmaktadır.⁴³

Birebir Öğretim: Bu yöntemle bireyselleştirilmiş öğretim de denebilir. Öğrencinin yeteneği ve kapasitesi göz önünde bulundurularak ders işlenir. Bu şekilde işlenen derste öğrenci hocasının önünde diz çökerek oturur ve hocası ders anlatırken kendisi de dinlemiş olur. Bu yöntemle medresedeki öğrencilerin düzeylerinin farklı olması göz önünde bulundurulduğunda gayet etkili ve verimli bir öğretim şeklini oluşturduğu söylenebilir.⁴⁴

Metin Ezberleme: Bu yöntemle medresedeki temel kitaplardan bazılarının metinleri ezberletilmektedir. Ardından bu ezberlenen metinlerin iyi anlaşılması için şerh kitapları

³⁹ Mehmet Sami Benli, “Miftâhu’l-‘Ulûm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 2005), 30: 20, 21; Suzan, “Medreselerde Arapça Öğretimi”, 1: 607; Erman, “Siirt Medreselerinde İcâzetnâme”, 159; Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 142; Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1, (2008): 35. *Muhtasaru’l-meânî*’den önce sırasıyla münazara ilmiyle ilgili Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar’âşî el-Hanefî’nin (ö. 1150/1737) “*er-Risâletü’l-Velediyye*” adlı kitabı, ardından Molla Câmî kitabının şerhi olan nahiv ilmiyle ilgili Abdulğafûr b. Salah el-Lârî el-Ensârî’nin (ö. 912/1507) “*Abdulğafur*” adlı kitabı ve mantık ilmiyle ilgili olan Kutbu’d-dîn Muhammed b. Muhammed Ebu Abdillâh er-Râzî’nin (ö. 766/1365) “*Şerhu’r-Risâleti’s-Şemsiyye*” adlı kitabı okutulmaktadır. Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 25 Haziran 2021.

⁴⁰ Keskin, “Doğu Medreseleri”, 74; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 56; Işıkdoğan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri”, 68.

⁴¹ İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve diğerleri, *el-Mu’ceu’l-vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, 562.

⁴² Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 36, 37; Işıkdoğan, “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri”, 68, 69; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 57; Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 25 Haziran 2021).

⁴³ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 56; Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 25 Haziran 2021).

⁴⁴ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 75; Fadli Şipallı, Kişisel görüşme, 25 Haziran 2021).

okutulmaktadır. Metin ezberleme yöntemi medreselerin temelinde olan bir tekniktir. Özellikle dil öğretiminde çok etkili olduğu ifade edilmektedir.⁴⁵

Soru – Cevap: Bu yöntem, Antik Yunan çağından itibaren sıkça başvurulan soru-cevap yöntemidir. Bu yöntem sayesinde öğrencilerin düşünme ufku genişler, herhangi bir konuyu daha iyi anlamasına ve öğrenmesine yardımcı olur. Özellikle birebir öğretimde öğrenci her ne kadar hocasının verdiği bilgiler güvenilir olsa da soru sorarak hocasının vereceği cevaplarla kendisini daha da geliştirmiş olmaktadır. Yani bu metot hocayı sorgulamak için değil konuyu daha iyi kavramak için kullanılmaktadır. Böylece hoca da öğrencisinin konuya ne kadar hâkim olup olmadığını görmüş olmaktadır.⁴⁶

Tartışma: Bu yöntem, öğrenci herhangi bir konuyu iyi anlayamadığında veya tam kavrayabilmesi için başvurmaktadır. Kullanılan bu yöntem sayesinde öğrencilerin potansiyel yetenekleri de ortaya çıkmış olmaktadır.⁴⁷

Müzakere/Tekrar: Bu yöntemle öğrenci hocasından aldığı dersi, aynı düzeydeki veya üst düzeydeki birkaç arkadaşı ile bir araya gelerek tekrar etmesi ve bilgi alışverişinde bulunmasıdır. Bu yöntem hem şer'î ilimlerin hem de dil ilimlerinin öğretiminde çok yararlı olmaktadır. Burada tekrar edilen ders veya konular öğrencilerde daha kalıcı hale gelmektedir.⁴⁸

Not Aldırma: Özellikle Arapça öğretiminde kullanılan bu yöntem de oldukça verimli bir yöntemdir. Bu yöntemle yazarak öğrenme de denmektedir. Medreseye ilk gelen öğrenciler, kendilerine bir defter edinerek önce Arap harflerini ardından da diğer ezberlemesi veya öğrenmesi gereken bazı bilgileri not ederek öğrenirler. İleri düzeydeki öğrenciler, okudukları bazı haşiyelerin kenarlarına not alarak öğrendiklerini kalıcı hale getirirler. Böylece öğrenciler, bir taraftan yazma becerilerini geliştirirken diğer taraftan da öğrendiklerini sağlamlaştırmış olmaktadır.⁴⁹

Sonuç

Çalışmada ele aldığımız Norşin medresesi ilgili olarak denebilir ki, İslami eğitim-öğretim anlamında klasikten günümüze kadar yaşatılmaya çalışılan en önemli eğitim ocaklarından birisidir. Bu medresenin kurulmasında Şeyh Abdurrahmân-ı Tâğî'nin büyük katkısı olmuştur. Medresenin kurulmasından sonraki dönemlerde ise, eğitim-öğretim anlamında birçok Seyda'nın emeği bulunmaktadır. Norşin medresesi Doğudaki medreseler arasında da önemli yere sahiptir. Bölge halkının çocuklarının İslami eğitim ve ahlakına uygun olarak yetiştirilmesinde medresenin vermiş olduğu hizmet takdire şayandır. Norşin medresesi, Tarikat merkezli olup, Şafîî-Nakşibendî yapılanmasının en meşhur merkezlerinden biri sayılmaktadır. Bu medrese, başlangıçta her ne kadar tek bir medrese olarak hizmet vermişse de, günümüzde Şeyh Masûm medresesi, Şeyh Takiyeddin medresesi, Şeyh Taha medresesi ve Şeyh Hafid medresesi olmak üzere dört koldan eğitim-öğretim geleneği sürdürülmektedir. Bunlardan bazıları Kur'ân Kursu adı altında resmi olarak, bazıları da gayri resmi olarak hizmetine devam etmektedir.

Özellikle medresede çalışmanın konusu olan İslami ilimleri anlamada yegâne araç olan ve alet ismi olarak da ifade edilen Arapça öğretimi ve kaynakları da sağlam ve doğru şekilde seçildiğini ifade edebiliriz. Norşin medresesinin müfredatı arasında genel olarak Arapça öğretiminin özel olarak ise, nahiv kaideleri öğretiminin daha ağır bastığını görmekteyiz. Ayrıca bu dilin öğretilmesinde kullanılan sıralama ve uygulamadaki yöntemlere bakıldığında çok verimli olduğu

⁴⁵ Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 40; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 56; Fadli Şipallı, *Kişisel görüşme*, 25 Haziran 2021).

⁴⁶ Sevil Büyükalın, "Soru-Cevap Yöntemi Eğitiminin Öğretmenlerin Soru Sorma Bilgisi ve Soru Sorma Tekniklerine Etkisi", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, (2009): 167-195; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 56; Fadli Şipallı, *Kişisel görüşme*, 25 Haziran 2021).

⁴⁷ Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 60; Fadli Şipallı, *Kişisel görüşme*, 25 Haziran 2021).

⁴⁸ Tayşan, *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi*, 40; Işıkdoğan, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", 69; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 60; Keskin, "Doğu Medreseleri", 76.

⁴⁹ Işıkdoğan, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri", 80; Ermiş, *Hâlidî Medrese Geleneği*, 61; Fadli Şipallı, *Kişisel görüşme*, 25 Haziran 2021).

söylenbilir. Medresede uygulanan öğretim yöntemlerine bakıldığında hem klasik hem de modern yöntemlerden ibaret olduğu görülmektedir.

Fakat belirtmek gerekir ki, Norşin medresesindeki Arapça öğretiminde tespit ettiğimiz ve göz ardı edilen birkaç husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Arapçanın öğretiminde pratiğe yer verilmemiştir. İkincisi de, Arapça ders kitapları genellikle klasik metinler üzerinde yoğunlaşmış ve modern Arapça kaynaklarına yer verilmemiştir. Üçüncüsü de medresede öğrencilerin genel olarak Arap Edebiyatı literatür bilgisine sahip olunmasını sağlayacak eserlere yer verilmemiştir. Bu durumun sonucu olarak da medreseden mezun olan bir talebenin Arapça konuşma yeteneğine, Arap Edebiyatındaki temel kaynak bilgisine ve modern Arapça metinlerine yeterli ölçüde hâkim olamamasına sebep olmaktadır. Ancak bu durumun, medresede eğitim alan talebelerin İslami kaynakları anlamasına engel olduğu da pek söylenemez. Sonuç olarak başta dil öğretimi olmak üzere İslam'ın temel prensiplerinin öğrencilere benimsetilerek öğretilmesinde büyük katkısı olan bu medresenin eğitim faaliyetinin devam ettirilmesi, modern araç ve gereçlerle donatılması ve resmi olarak da desteklenmesi oldukça önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Atay, Hüseyin. "Medreselerin Gerilemesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 24, (1990): 15-56.
- Baz, İbrahim. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Norşin Dergâhı ve Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî". *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*. 34/2, (2014): 73-108.
- Benli, Mehmet Sami. "Miftâhu'l-Ulûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 20-21. İstanbul: TDV Yay., 2005.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 323-327. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Bulut, Ali, *el-Belagattü'l-müeyyera*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 2020.
- Büyükalın, Sevil. "Soru-Cevap Yöntemi Eğitiminin Öğretmenlerin Soru Sorma Bilgisi ve Soru Sorma Tekniklerine Etkisi". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3, (2009): 167-195.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâhtâcu'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 1979.
- Çakır, Mehmet. "Binâ'ü-ef'âl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 179. İstanbul: TDV Yay., 1992.
- Demirayak, Kenan. *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları. 2016.
- "el-Maksûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27: 453. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Durmuş, İsmail. "el-Avâmilü'l-mie". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 106-107. İstanbul: TDV Yay.,
- "el-Emsile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/166-167. İstanbul: TDV Yay., 1995.
- Erman, Uğur. "Siirt Medreselerinde İcâzetnâme Öncesi Okutulan Kitaplar ve İçerikleri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3/1, (2016): 135-172.
- Ermiş, Metin. *Hâlidî Medrese Geleneği ve Norşin Medresesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2019.
- Güroymak, "Güroymak". Erişim: 20 Haziran 2021, Güroymak - Vikipedi (wikipedia.org).
- Hazer, Dursun. "Osmanlı Medreselerinde Arapça Öğretimi ve Okutulan Ders Kitapları". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1, (2002): 274-293.
- Hızlı, Mefail. "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1, (2008): 25-46.
- İşpirli, Mehmet. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28: 327-333. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Işıkdoğan, Davut. "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 53/2, (2012): 43-83.
- Keskin, Mustafa. "Doğu Medreseleri Ekseninde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 4/1, (2017): 61-82.
- Kılıç, Hulusi. "İbn Âcurrûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 295-296. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Kumbasar, H. Murat. "Taftâzânî'nin (H.722-792/M.1322-1390) Eserleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25 (Erzurum 2006): 149-164.
- Mustafa İbrahim, ez-Zeyyât Ahmed Hasan ve diğerleri. *el-Mu'ceu'l-vasît*. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Memduhoğlu, Adnan. "Tâhî, Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-2/571-572. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Oyman, Fikret. *Osmanlı'da Medrese Geleneği ve Kelâm İlmi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi 2020.
- Özel, Ahmet. "İzzeddin Zencânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 253-254. İstanbul: TDV Yay., 2013.
- Özen, Şükrü. "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40: 299-308. İstanbul: TDV Yay., 2011.

Bitlis Norşin Medresesinde Okutulan Arapça Ders Kitaplarının
Tasnif ve Tahlili

- Özkan, Şerife. *Medrese Tâbirinin İlk Defa Ortaya Çıkışı, Selçuklular Zamanında Medreselerin Kuruluş Sebepleri ve Medrese Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 2007.
- Suzan, Yahya. "Medreselerde Arapça Öğretimi". *Uluslararası Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu (Bingöl - 29 Hazira-1 Temmuz 2012)*. ed. İsmail Narin, 599-614. Bingöl: 2012.
- Şener, Mehmet. "Çârperdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 230-231. İstanbul: TDV Yay., 1993.
- Şipallı, Fadli. Norşin medresesinde müderris. Kişisel görüşme, 21-25 Haziran 2021.
- Tayşan, Mikayıl. *Bitlis-Mutki Ohin Medresesinde Arapça Eğitimi (Müderrisler – Muidler – Eğitim İlkeleri – Okutulan Kitaplar)*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi 2019.
- Yalar, Mehmet. "Tatvan ve Çevresinde Tarihi Medrese Geleneği". *I. Uluslararası Dünden Bugüne Tatvan ve Çevresi Sempozyumu (Tatvan - 31 Ağustos - 1 Eylül 2007)*. ed. Mehmet Bilen-Veyssel Gürhan-Ercan Gümüş, 643-658. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.